

УДК 376 (075.320)

Одинченко Л. К., Головата А. О.

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ В РОЗУМОВО
ВІДСТАЛИХ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПОНЯТЬ
ПРИРОДО-ГЕОГРАФІЧНОГО ЗМІСТУ**

Реформування освіти в Україні потребує підвищення ефективності шкільного навчання. Вирішення цієї проблеми є актуальним і для системи освіти дітей з порушеннями розумового розвитку. При цьому зазначається необхідність підготовки учнів допоміжної школи до самостійної життєдіяльності. Адаптація розумово відсталих дітей у суспільстві значною мірою ускладнена в силу наявності у них дефекту пізнавальної діяльності і супутніх йому змін особистісної сфери. Сформуватися і діяти в майбутньому як самостійна особистість, що приносить суспільству посильну користь, дитина з інтелектуальними відхиленнями може лише за умови своєчасної корекції й розвитку її пізнавальних і практичних можливостей.

Важливе місце у підготовці учнів допоміжної школи до самостійної життєдіяльності відводиться навчальному предмету „Я і Україна”. Корекційна спрямованість курсу полягає в тому, що найбільш суттєві зміни в розумовому розвитку дитини є результатом засвоєння не окремих знань і вмінь, а, по-перше, визначеної системи знань, яка відображає суттєві зв'язки і залежності, і, по-друге, загальних форм розумової діяльності, які лежать в основі цієї системи знань.

На уроках «Я і Україна» в розумово відсталих молодших школярів формуються такі форми пізнання, які забезпечують відображення предметів і явищ в їх суттєвих зв'язках і відношеннях, що допомагає орієнтуватися в навколишній дійсності. В якості таких форм пізнання виступають узагальнені уявлення і елементарні поняття. Цілеспрямована робота з розумово відсталими учнями в молодшому шкільному віці по формуванню початкових уявлень і понять природничо-географічного характеру готує дітей до оволодіння системою наукових природничих знань в старших класах. Тому, проблема формування в учнів понять природо-географічного змісту на уроках «Я і Україна» в допоміжній школі, є актуальною і потребує детального розгляду.

Мета нашого дослідження полягала у визначенні підготовленості розумово відсталих молодших школярів до засвоєння курсу географії та корекційних умов географічної пропедевтики, спрямованої на формування в них елементарних географічних понять.

У результаті аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження ми дійшли висновку, що погляди вчених щодо встановлення поетапності формування понять

неоднозначні. У наукових роботах провідних вчених (Д.М. Богоявленський, П.Я. Гальперін, В.В. Давидов, А.В.Даринський, В.І.Кузнецова, Н.О.Менчинська, В.М. Пакулова, О.Я.Савченко, Н.Ф.Тализіна, А.В. Усова, М.М.Шардаков, Є.Й.Шипович тощо) формування понять розглядається як процес, у якому поверхові, безсистемні, інколи помилкові знання стають повнішими, глибшими, науковими. В основі цього процесу лежать закономірності мислинневої діяльності учнів, яка, починаючи з чуттєвого, конкретного, піднімається до загального, абстрактного через узагальнення чуттєвих даних, властивих емпіричному мисленню.

В багатьох науково-методичних дослідженнях (І.М. Бгажнокова, А.Г.Григорянц, Р.Б.Каффеманас, В.О.Липа, О.І.Липецька, Л.К.Одинченко, Т.І. Пороцька, Т.А. Процко, В.М. Синьов, В.Г.Чернобук тощо) розкриваються труднощі розумово відсталих школярів щодо оволодіння географічними поняттями, що пояснюються перш за все особливостями їх пізнавальної діяльності. Учні часто засвоюють визначення поняття без розуміння його суті, оперують термінами без усвідомлення наявних суттєвих ознак, відчують труднощі у класифікації і систематизації понять. Подолання цих недоліків вимагає від педагогів здійснення спеціально організованого процесу формування понять та цілеспрямованої системи роботи при вивченні курсу «Я і Україна».

Проведений констатувальний експеримент був спрямований на з'ясування шкільної практики з формування понять природо-географічного змісту в розумово відсталих учнів молодших класів та вивчення особливостей засвоєння початкових понять географічного змісту розумово відсталими школярами на уроках «Я і Україна» у допоміжній школі.

Експеримент проводився на основі Макіївської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату №2 для дітей з вадами розумового та фізичного розвитку Донецької області. В ньому брали участь 30 учнів четвертих класів з діагнозом – легкий ступінь розумової відсталості (F – 70).

Для проведення зрізу знань учнів був обраний розділ «Нежива природа», теми: «Ґрунти», «Рельєф», що вивчаються у четвертому класі протягом 14 годин. Методика обстеження виходила з наших припущень про наявність елементарних знань географічного характеру у розумово відсталих четверокласників, отриманих ними на уроках «Я і Україна». З огляду на програмний зміст даного навчального предмета були складені питання і завдання. Учні пропонувалося дати характеристику географічних об'єктів за уявленням і з опорою на наочний матеріал. Різномічне вивчення географічних уявлень розумово відсталих школярів включало і графічне завдання.

Оскільки сукупність відповідей на всі завдання характеризує засвоєння учнями поняття в цілому, то узагальнення їх кількісно-якісних

характеристик дозволило визначити рівні сформованості початкових природо-географічних понять у розумово відсталих четверокласників. Встановлено, що більшість розумово відсталих учнів четвертих класів перебувають на низькому (48,9%) та середньому (40,6%) рівнях сформованості понять. Лише незначна частина школярів проявили високий (10,5%) рівень знань. Такі показники засвідчують суперечності між програмними вимогами щодо формування природо-географічних знань розумово відсталих молодших школярів і наявним їх станом.

Розумово відсталі молодші школярі часто засвоюють визначення поняття без розуміння його сутності, оперують термінами без усвідомлення наявних суттєвих ознак, відчувають труднощі у класифікації і систематизації понять. В утворенні понять переважають недиференційовані і несуттєві ознаки об'єктів природи, у той час, як суттєві ознаки і взаємозв'язки в більшості не усвідомлюються учнями як головні значеннєві компоненти. Діти зазнають труднощів при необхідності включати сформоване поняття в систему понять, встановлювати зв'язки його з іншими елементами знань. Зняття цих протиріч передбачає здійснення спеціально організованого процесу формування понять та цілеспрямованої системи роботи в ньому.

Експериментально-пошукова модель формування понять географічного змісту в учнів молодших класів допоміжної школи базувалась на методичних підходах щодо формування географічних і природничих понять; науково обґрунтованих можливостей розумово відсталих дітей засвоювати поняття; системно-структурному аналізу змісту курсу «Я і Україна» в четвертому класі допоміжної школи; організації навчальної діяльності в процесі формування понять.

Відповідно до алгоритму діяльності щодо засвоєння понять, враховуючих особливості психічної діяльності розумово відсталих молодших школярів, виділені наступні умови формування початкових географічних понять:

- організація чуттєвого сприймання ознак, властивостей об'єкта або явища, формування уявлень про них або актуалізація раніше сформованих уявлень;
- організація розумової діяльності, спрямованої на виділення суттєвих ознак;
- забезпечення узагальнення і словесного визначення суті поняття, позначення його відповідним терміном;
- організація закріплення сформованого поняття шляхом репродуктивного відтворення його змісту;
- організація засвоєння поняття у подібних і нових ситуаціях шляхом застосування системи пізнавальних завдань.

На першому етапі експериментального дослідження нами виділений розділ, основні теми, на основі яких проводився експеримент; визначені системи понять, що утворюють фундамент їх змісту; сконструйовані системи завдань для забезпечення процесу формування понять природо-

географічного змісту. На основі цих вихідних даних розроблена пошукова модель організації процесу формування поняття у відповідності з виявленими дидактичними умовами. Аналіз пошукової моделі стверджує, що формування понять природо-географічного змісту залежить не стільки від кожної окремо взятої умови, скільки від їх сукупності. Розкрита технологія використання пошукової моделі дала можливість визначити методичне забезпечення процесу формування понять з теми «Рельєф» (4 клас), розробити фрагменти уроків.

На другому етапі дослідження проведено навчання учнів четвертих класів допоміжної школи за експериментальною методикою, сутність якої полягала в забезпеченні процесу формування початкових природо-географічних понять сукупністю виділених дидактичних умов.

Здійснений контрольний зріз свідчить, що в результаті експериментального навчання спостерігається помітно вищий рівень засвоєння розумово відсталими школярами початкових географічних понять. Понад 46,6% учнів експериментального класу відповідають показникам високого рівня сформованості, що майже на 33,2% більше порівняно з контрольним класом. В той же час 42,2% учнів експериментального класу у процесі виконання завдань допустили помилки і дали частково правильні відповіді, в контрольному класі таких учнів спостерігалось 39,9%. Слід відмітити, що в експериментальному класі у 4 рази менше учнів, в яких низький рівень сформованості початкових природо-географічних понять, в порівнянні з контрольним класом.

Таким чином, експериментальна методика, що була впроваджена на уроках «Я і Україна» в четвертих класах допоміжної школи, позитивно вплинула на повноту і міцність засвоєння розумово відсталими учнями понять природо-географічного змісту. Це дає можливість стверджувати про достовірність нашої гіпотези.

Отримані результати дозволили сформулювати рекомендації щодо організації спеціальної роботи в період географічної пропедевтики з метою підготовки учнів до цілеспрямованого сприйняття курсу географії в старших класах:

1. Поетапно формувати в учнів первісні географічні уявлення і поняття з поступовим переведенням від чуттєво-образного пізнання географічних об'єктів до узагальнених словесних знань із зведенням їх у систему географічних понять.

2. Послідовне формування первісних знань про географічні об'єкти повинно включати роботу з наочними приладами (картинами, ілюстраціями, схематичними малюнками, макетами тощо) з метою сприйняття реалістичних зображень досліджуваних географічних об'єктів і виділення їх суттєвих і несуттєвих ознак, встановлення взаємозв'язків і залежностей між ними. У процесі такої роботи варто застосовувати наступні методичні прийоми: розглядання об'єкта й визначення його характерних рис; розглядання об'єкта й аналіз його частин; порівняння окремих частин ландшафту, встановлення подібності й розходження;

3. Важливим засобом формування у розумово відсталих школярів правильних, стійких, узагальнених географічних уявлень і понять виступає правильно організована предметно-практична діяльність: моделювання географічних об'єктів з піску, пластиліну; виконання схематичних замальовок об'єктів за словесним описом і по пам'яті; виконання вправ на розмежування та застосування понять.

Література:

1. Програми для 2 – 4 класів загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей. – К. : Вид-во «Неопалима купина», 2006. – Ч. 1. **2. Синёв В. Н.** Коррекционная работа на уроках географии и естествознания во вспомогательной школе / В. Н. Синёв, Л. С. Стожок. – К. : Рад. школа, 1977. **3. Соломина Е. Н.** Формирование естественнонаучных знаний в специальной школе / Е. Н. Соломина // Обучение детей с нарушениями интеллектуального развития / под ред. Б. П. Пузанова, Н. П. Коняевой, Б. Б. Горскин и др. – М. : Изд. центр «Академия», 2001. – С. 152 – 172.

Одинченко Л. К., Головата А. О. Педагогічні умови формування в розумово відсталих молодших школярів понять природо-географічного змісту

У статті розкриваються дидактичні умови географічної пропедевтики, що забезпечують ефективність формування початкових природо-географічних понять в учнів молодших класів допоміжної школи.

Ключові слова: розумово відсталі учні, уявлення, поняття, умови, географічна пропедевтика.

Одинченко Л. К., Головатая А. А. Педагогические условия формирования у умственно отсталых младших школьников понятий природо-географического содержания

В статье раскрываются дидактические условия географической пропедевтики, которые обеспечивают эффективность формирования начальных природо-географических понятий у учащихся младших классов вспомогательной школы.

Ключевые слова: умственно отсталые учащиеся, понятие, условия, географическая пропедевтика.

Odynchenko L., Golovataya A. Pedagogical conditions of natural-geographical concepts' formation with mentally back-warded minor pupils

The didactic conditions of geographical propaedeutics that assure the effectiveness of initial natural-geographical concepts formation with mentally back-warded minor pupils of subsidiary school are considered in the article.

Key words: mentally back-warded pupils, idea, concept, conditions, geographical propaedeutics.

УДК 376.352.03:796

Подгаєцький А. В.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РУХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ ІЗ ВАДАМИ ЗОРУ

Гуманізація світогляду людей у різних країнах світу на сучасному історичному етапі вимагає створення можливостей та належних умов для самореалізації усіх без виключення громадян. Діти з вадами у розумовому та психофізичному розвитку внаслідок обмежених можливостей для соціалізації та інтеграції потребують всебічної уваги з боку суспільних соціальних інститутів. Широка розповсюдженість (50.8 % на 1000 обстежених) серед дітей в Україні різноманітних порушень зору (міопія, катаракта, хоріоренатальні дистрофії, атрофія зорового нерва, глаукоми тощо) вимагає негайного пошуку шляхів, спрямованих на корекцію і компенсацію порушених функцій. Наявність зорових порушень негативно відбивається на усіх сферах діяльності особистості, у тому числі і руховій. Рухи, починаючи від перших днів життя, є показниками психічного, фізичного та інтелектуального розвитку дитини, а їх використання сприяє корекції та компенсації порушених функцій [5].

Багаточисельні дослідження І.М.Сеченова, І.П.Павлова, А.А.Ухтомського та інших науковців підтвердили надзвичайну роль рухового аналізатора у розвитку вищих нервових функцій людини. Вони довели, що першою домінуючою вродженою формою діяльності людини є рухова.

Рух є одним із проявів життєдіяльності організму і всі його найважливіші функції-дихання, кровообіг, переміщення у просторі – реалізуються за рахунок руху. Рух являє собою своєрідний стимулятор росту, розвитку та формування організму. Стимулюючи активну діяльність всіх його систем, сприяє підвищенню його загальної працездатності.

В.С.Фарфель зазначив, що зростаючий організм має біологічну потребу в рухах. Задоволення такої потреби – найважливіша умова життя і здоров'я людини. Наукові дослідження С.В.Хрущова, Б. В.Сермеєва довели, що рухова активність є одним із найбільш дієвих засобів біологічної стимуляції у процесі формування підростаючого організму, удосконалення його захисно-приспосувальних механізмів, у значному ступені визначаючи стан дітей і підлітків.